

УДК 376.056.45:[1+37(091)]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/22.166978>

Вікторія СТЕПАНЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5793-3069
кандидат педагогічних наук,
докторант кафедри соціальної педагогіки,
доцент кафедри соціальної роботи
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Старобільськ, Україна), viktoriyalnu@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОВЕДІНКОВИХ ДЕВІАЦІЙ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФСЬКОЇ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

У статті на основі аналізу джерел наукової літератури висвітлено погляди видатних мислителів і педагогів на проблему профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів; виокремлено основні соціально-педагогічні ідеї, які сформувалися в історії розвитку філософської і педагогічної думки щодо означеної проблеми. Визначені соціально-педагогічні ідеї є основою для пошуку способів і шляхів вирішення проблеми профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів і забезпечать підбір оптимальних технологій відповідної діяльності.

Ключові слова: обдарований учень, профілактика поведінкових девіацій, соціально-педагогічні ідеї.

Viktoriia STEPANENKO,
orcid.org/0000-0002-5793-3069
Candidate of Pedagogic Sciences,
Doctoral student of the chair of social pedagogy,
Assistant Professor, Department of Social Work
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Starobilsk, Ukraine), viktoriyalnu@gmail.com

SOCIO-PEDAGOGICAL IDEAS OF THE DEVIANT BEHAVIOR PREVENTION OF GIFTED PUPILS IN THE HISTORY OF PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL THOUGHT

The sources of scientific literature analyzed and the views of prominent thinkers and pedagogues on the problem of the deviant behavior prevention of gifted pupils highlighted. The main socio-pedagogical ideas, which formed in the history of the development of philosophical and pedagogical thought about the problem of the deviant behavior prevention of gifted pupils identified and singled out.

During the analytical work, the scientific researches of modern researchers, which contain actual data on the research from the ancient times to the present day, are studied and treated in the light of the development of science at the present stage of development of society.

These are such socio-pedagogical ideas as the idea of influence environment on the development of abilities and the behavior of gifted individuals in ancient philosophy. The idea attempts to typologies children based on availability and development of their abilities and the combination of them with a certain type of character; recommendations for working with such pupils, which in essence have preventive character in the Renaissance. The position regarding negative manifestations in the behavior of a gifted personality as a moral evil and ways to overcome it in the Enlightenment. The idea regarding negative manifestations in the behavior of a gifted personality as a moral evil and ways to overcome it in the Enlightenment. The emphasizing the attention of creatively gifted personality, emphasizing the possibility of developing two variants of his behavior – positive and destructive, coverage of various forms of destructive behavior of gifted individuals in modern philosophy.

The research, which reflect the historical and pedagogical aspect of the problem, include the views of foreign and Ukrainian pedagogues about need to prepare gifted children for life in society, create conditions for their successful adaptation, social orientation of their motivation and behavior; which can be achieved under the coordination of efforts of various subjects of social and pedagogical activity.

These socio-pedagogical ideas are the basis for finding ways and means of solving the problem of deviant behavior prevention of gifted pupils, and it will provide the selection of optimal technologies for relevant activities.

Key words: gifted pupil, deviant behavior prevention, socio-pedagogical ideas.

Постановка проблеми. Дослідники обдарованості відзначають, що на фоні систематичного навантаження і постійної зайнятості в таких учнів можуть спостерігатися маркери поведінки, характерні для особистостей із девіантною поведінкою. Вони проявляються в таких площинах, як: соціально несхвалені якості особистості і риси характеру; низька загальна культура, негативне ставлення до моральних норм і правил, оточуючих; шкідливі звички тощо (Кравцова, Сатынская, 2015).

Попереджуючи негативні наслідки феномену «обдарованість», дезадаптацію обдарованих учнів у суспільстві, доцільно використовувати систему послідовних соціально-педагогічних дій, яка повинна містити оптимальні технології соціально-педагогічної діяльності (Елисеєва, 2003). Основу для пошуку способів і шляхів вирішення проблеми профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів становлять соціально-педагогічні ідеї в історії розвитку філософської і педагогічної думки, визначення яких забезпечить підбір оптимальних технологій відповідної діяльності.

Аналіз досліджень. Аналіз джерел наукової літератури показав, що наукові праці сучасних дослідників містять актуальні дані з проблеми дослідження від античних часів до сучасності і трактують її з урахуванням розвитку науки на сучасному етапі розвитку суспільства. Тому під час аналітичної роботи нами вивчалися відповідні наукові дослідження. Однак слід зазначити, що, незважаючи на достатню кількість джерел із проблеми обдарованості, проблема профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів, зокрема основні соціально-педагогічні ідеї щодо цієї проблеми, в історії розвитку філософської і педагогічної думки не досліджувалися. Напрацювання О. Антонової (Антонова 2005; 2007), О. Акімової, О. Волошиної (Акімова, Волошинова, 2016), М. Богомолової (Богомолова, 2015), М. Відьменко (Відьменко, 2013), Л. Григорової (Григорова, 2010), М. Ліпіна (Ліпін, 2015), Я. Рибаківського (Рибаківський, 2010), Е. Снімщикової (Снімщикова, 2010), К. Яковенко (Яковенко, 2009) та ін. дають нам можливість проаналізувати погляди видатних мислителів і педагогів на проблему профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів і, відповідно, виокремити основні соціально-педагогічні ідеї, які сформувалися в історії розвитку філософської і педагогічної думки щодо означеної проблеми.

Мета статті – на основі аналізу джерел наукової літератури визначити основні соціально-педагогічні ідеї щодо проблеми профілактики

поведінкових девіацій обдарованих учнів в історії розвитку філософської і педагогічної думки.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби з'ясування особливостей і проблем обдарованих особистостей, їх поведінкових проявів можна спостерігати у творах античних філософів – Аристотеля і Плутарха. Так, Аристотель у книзі «Проблеми» вказував на численні приклади меланхолії в знатних людей – своїх сучасників (Рибаківський, 2010: 9). Плутарх висуває думки про те, що «багато відмінних природних дарувань гине з вини їх наставників, які коней перетворюють на ослів, не вміючи управляти високим духом і вільними створіннями» (Антонова, 2005: 176).

По суті, в поглядах античних філософів закладено ідею впливу навколишнього середовища на розвиток здібностей і поведінку обдарованих особистостей.

У межах проблеми дослідження слід звернути увагу на погляди видатного мислителя епохи Просвітництва Ж.-Ж. Руссо, який одним із перших виступив проти фетишизації таланту, порушивши проблему егоїзму генія (егоїзм він вважав за найбільше моральне зло). На його думку, «один талант необхідно окрилити, а на інший накинути пута; одного слід підштовхувати, а іншого стримувати; одного потрібно пригорнути, а іншого приборкати» (Антонова, 2007: 111).

На наш погляд, погляди Ж.-Ж. Руссо на егоїзм обдарованої особистості як моральне зло можна розглядати з позиції профілактики такого типу девіантної поведінки обдарованих дітей, як асоціальна поведінка.

У роботах філософів сучасності можна знайти соціально-педагогічні ідеї щодо деяких аспектів проблеми негативних проявів поведінки обдарованих особистостей. Так, у «філософії вчинку» М. Бахтіна (який визнаний видатним мислителем нашого часу завдяки прижиттєвим виданням, починаючи з 60-х рр. ХХ ст., і посмертним публікаціям), поняття «вчинок» сутнісно виростає на перетині таких «суб'єктних» категорій, як «свобода», «творчість», «саморозвиток», «самовдосконалення»: «Вчинок у його повноцінному вираженні завжди буде одночасно й акцією духовного розвитку індивіда, й творчості, й моральних цінностей. Деградація ж вчинку незмінно свідчить про духовний регрес людини і втрату нею моральних рис» (Акімова та ін., 2016: 17).

В. Відьменко, аналізуючи особливості девіантності творчої особистості, наводить численні приклади різних форм девіантних проявів у поведінці відомих геніїв: алкоголізму, наркоманії, суїциду тощо (Відьменко, 2013).

М. Ліпін, розглядаючи процес «нігілізму творчості», зазначає, що «творчість» у такому процесі, з одного боку, перетворилася на пошук імен, мереживо спроб поіменувати ніщо, а з іншого – на безкінечну гру, яка не може завершитися, тому що людство не в змозі згадати, імена чого воно вигадує. Ознакою цього процесу є метушливий пошук самоідентичності. Він, у свою чергу, свідчить про те, що разом із творчістю «неможливим» виявляється сам обдарований суб'єкт. З людиною відбуваються трансформації, які вона не в стані контролювати. У цій ситуації освіта виявляється у розпачі: вікові орієнтири її діяльності виявилися ґрунтовно розхитаними. Із проголошенням «неможливості творчості» перед людиною як ніколи гостро постає завдання утворити простір «розвитку самого способу розвитку», тобто зародження творчого способу існування. В іншому разі нетворче існування ризикує продукувати знеособлену креативність, результатом активності якої буде виключно руйнування, безлад і хаос (Ліпін, 2015: 84).

Е. Снімщикова висуває гіпотезу, що є певні зв'язки між позитивними і негативними відхиленнями. На її думку, підвищена соціальна активність як наслідок незадоволеності може проявлятися в соціальній творчості, новаторстві, обдарованості, креативності чи антисуспільній діяльності – злочинах, антисуспільних вчинках чи, не знайшовши реалізації, закінчитися відходом в алкоголь, наркотики, суїцидальним актом (Снімщикова, 2010: 82).

Отже, в роботах філософів сучасності в контексті обраної нами проблеми акцентується увага на творчо обдарованій особистості, можливостях розвитку двох варіантів її поведінки – позитивної і деструктивної; наводяться приклади різних форм девіантних проявів у поведінці обдарованих особистостей.

Аналіз джерел наукової літератури з історії педагогіки дозволив виокремити певні погляди зарубіжних й українських педагогів на проблему профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів.

Так, у монографії О. Антонової детально проаналізовано твори Я. Коменського. Зокрема, представлено розроблену видатним чеським педагогом типологію дітей на основі наявності й розвитку у них здібностей і поєднання їх з певним типом характеру, де три перші групи дітей – це учні з гострим розумом. Також А. Коменський надає рекомендації щодо роботи з цими учнями, які по суті мають профілактичний характер:

Учні, які піддатливі педагогічному впливу і прагнуть до знань. У роботі з ними потрібна

тільки помірність, щоб не дозволяти їм надто поспішати, щоб вони не ослабшали і не виснажилися передчасно.

Діти повільні, хоч і слухняні. Їм потрібне тільки «пришпорювання».

Учні, що прагнуть до знань, але відрізняються неслухняністю і впертістю. Таких у школах зазвичай ненавидять і в більшості випадків вважають безнадійними; проте, якщо їх належним чином виховувати, з них, зазвичай, виходять великі люди.

Я. Коменський сприймає обдарованість як відхилення від норми, яке навряд чи принесе її власникові щось добре. Тому це відхилення має бути компенсоване правильним вихованням і повернене до середнього рівня. Однак вважає за необхідне звертати на обдарованих дітей особливу увагу, стверджуючи, що «набагато більше виховання потребують люди талановиті, адже активний розум, не будучи зайнятим чимось корисним, займеться непотрібним, пустим і пагубним. Чим родючіше поле, тим більше воно дає чортополоху і терену. Так і видатний розум, якщо його не засіяти насінням мудрості та добродійності. Як діючий млин, якщо в нього не підсипати зерна, тобто матеріалу для перемелювання, стирає сам себе, <...> так і рухливий розум позбавлений серйозної роботи, буде взагалі наповнюватися мізерним, порожнім та шкідливим вмістом і стане причиною власної загибелі» (Антонова, 2007: 105–106).

Ми погоджуємося з позицією О. Антонової, що погляди Я. Коменського на природу здібностей характеризуються суперечливістю, а це пояснюється характером його світогляду та недостатнім рівнем розвитку науки того часу, оскільки обдарованість розглядається ним як відхилення від норми, яке має бути повернене до середнього рівня, але його погляди містять також ряд слушних позицій щодо організації роботи з обдарованими дітьми з метою попередження негативних проявів у їхній поведінці.

У публікації Л. Григорової здійснено аналіз наукових історико-педагогічних джерел із питань соціально-педагогічної діяльності зарубіжних педагогів з обдарованими дітьми. На нашу думку, ця робота дозволяє виокремити окремі ідеї зарубіжних педагогів в історії педагогічної думки, які тією чи іншою мірою стосуються проблеми дослідження. Зокрема, це погляди Й. Гербарта, А. Дістервега, У. Чарлсворза, Д. Дьюї.

За Й. Гербартом, соціально-педагогічна діяльність з обдарованими дітьми повинна включати в себе виховуюче навчання, керування і моральне виховання. А. Дістервег наполягав на формуванні

в обдарованій дитині таких добродієвостей, які б допомогли їй успішно адаптуватися в суспільстві та співіснувати з оточуючими, а також підготувати до життя. У. Чарлсворз вважав, що відправною точкою в дослідженні обдарованості є поведінка людини в навколишньому середовищі і розглядав обдарованість як спосіб адаптації живої істоти до вимог дійсності, сформованих у процесі еволюції. Д. Дьюї акцентував увагу на об'єднанні шкільного життя обдарованих дітей із навколишнім оточенням і з реальними завданнями місцевого населення (Григорова, 2010).

Отже, в поглядах зарубіжних педагогів простежується зосередження уваги на поведінці обдарованих дітей і висунуто основний постулат – необхідність підготовки обдарованих дітей до життя в соціумі, створення умов для їх успішної адаптації. Цього можна досягти за умови об'єднання зусиль різних суб'єктів соціально-педагогічної діяльності.

Серед українських педагогів слід розглянути погляди А. Макаренка і О. Духновича на проблему дослідження. Так, у «Книзі для батьків», А. Макаренком наведено такий приклад. У сім'ї, де виховувався єдиний син, за допомогою детально продуманої системи виховання він випередив однокласників у навчанні, але сформувався як егоїст, став байдужий до всього (Яковенко, 2009).

Отже, А. Макаренко, як свого часу і Ж.-Ж. Руссо, порушує проблему егоїзму як соціальної форми поведінки обдарованої дитини, яку треба викоринювати за допомогою спеціальної системи методів виховання.

Науковий інтерес також становлять погляди О. Духновича, який, на наш погляд, розглядав проблему профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів на фоні девіантної поведінки загальної популяції підлітків.

О. Духнович слушно відзначав недопустимість шаблонного підходу до дітей, поведінка яких не відповідає загальноприйнятим нормам і правилам. На його думку, вони дуже невтримані, непосидючі, імпульсивні, можуть бути свавільними, впертими, часто порушувати дисципліну, але вод-

ночас деякі з них надзвичайно обдаровані, талановиті. Їх краще не карати, не обурюватися їхньою поведінкою, а спробувати використати соціальне спрямування мотивації, бажання діяти в межах закону, що є надзвичайно важливим серед технологій профілактики делінквентного типу девіантної поведінки підлітків (Богомолова, 2015: 29–30).

Таким чином, О. Духнович висуває ідею соціального спрямування мотивації і поведінки обдарованих учнів, яку широко застосовують у сучасних соціально-педагогічних дослідженнях.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна виокремити такі соціально-педагогічні ідеї в історії розвитку філософської і педагогічної думки:

1. У філософських ученнях античності закладено ідею впливу навколишнього середовища на розвиток здібностей і поведінку обдарованих особистостей, яка є актуальною і для сучасних досліджень.

2. В епоху Відродження з'являються перші типологізації дітей на основі наявності й розвитку у них здібностей і поєднання їх із певним типом характеру. Вони містять рекомендації щодо роботи з такими учнями, які по суті мають профілактичний характер.

3. В епоху Просвітництва виникають погляди на негативні прояви в поведінці обдарованої особистості як на моральне зло і пропонуються способи їх викоренення.

4. У дослідженнях сучасних філософів акцентується увага на творчо обдарованій особистості, підкреслюється можливість розвитку двох варіантів її поведінки – позитивної і деструктивної, розглядаються різні форми деструктивної поведінки обдарованих особистостей.

5. Дослідження, які відображають історико-педагогічний аспект проблеми, містять у собі погляди зарубіжних і українських педагогів щодо необхідності підготовки обдарованих дітей до життя в соціумі, створення умов для їх успішної адаптації, соціального спрямування їх мотивації і поведінки, що можна досягти за умови координації зусиль різних суб'єктів соціально-педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: монографія. Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. 456 с.
2. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. 472 с.
3. Акімова О. В., Волошина О. В. Деякі питання співвідношення категорій творчості й мислення. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія. Вип. 45. 2016. С. 14–18.
4. Богомолова М. Ю. Роль соціальних інституцій у профілактиці протиправної поведінки неповнолітніх: монографія. Херсон: Типографія «Стар», 2015. 240 с.

5. Відьменко М. О. Девіантність творчої особистості. Наукове пізнання: методологія та технологія. № 1 (30). 2013. С. 25–31.
6. Григорова Л. С. Соціально-педагогічні ідеї у поглядах зарубіжних педагогів на роботу з обдарованими дітьми (історичний аспект). Педагогіка та психологія. 2010. Вип. 37. С. 105–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphknpu_ped_2010_37_152.
7. Елисеєва Е. В. Проблемы одаренных детей и пути их разрешения в рамках социально-педагогической деятельности. Сб. тезисов II гор. научно-практ. конф. молод. ученых и студ. учрежд. высш. и средн. образов. «Научно-практическая деятельность молодых ученых и студентов в рамках программы модернизации образования». 23–24 апреля. М., 2003. URL: <http://practic.childpsy.ru/prophylaxis/articles.php?ID=10272>.
8. Кравцова Т. М., Сатынская А. К. Психолого-педагогические особенности проявления девиантности у одаренных детей и подростков. Одаренный ребенок. 2015. № 4. С. 95–100.
9. Липін М. Перспективи самовизначення людини у ситуаціях невизначеності. Науковий вісник Чернівецького університету. Сер.: Філософія. 2015. Вип. 754–755. С. 81–87.
10. Рибаківський Я. Геніальність і божевілья / пер. Є. Рябченко. Світогляд. 2010. № 3. С. 9–11.
11. Снимщикова Э. В. Некоторые аспекты положительных и отрицательных проявлений девиаций как фактора прогрессивного развития социума. Теория и практика общественного развития. 2010. № 2. С. 78–86.
12. Яковенко К. Ю. Формування педагогічного мислення майбутніх соціальних педагогів у процесі вирішення педагогічних ситуацій у роботі з обдарованими учнями у загальноосвітніх навчальних закладах. Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки. 2009. Вип. 6. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2009_6_9.

REFERENCES

1. Antonova O. Ye. Obdarovanist: dosvid istorychnoho ta porivnialnoho analizu: monohrafiia [Giftedness: the experience of historical and comparative analysis]. Monograph. Zhytomyr: Zhytomyr State University. 2015. 456 p. [in Ukrainian].
2. Antonova O. Ye. Teoretychni ta metodychni zasady navchannia pedahohichno obdarovanykh studentiv: monohrafiia [Theoretical and methodological principles of teaching pedagogically gifted students]. Monograph. Zhytomyr, Zhytomyr State University. 2007. 472 p. [in Ukrainian].
3. Akimova O. V. Deiaki pytannia spivvidnoshennia katehorii tvorchosti y myslennia [Some questions are the relation between the categories of creativity and thinking]. Scientific notes of the Vinnitsa Mikhail Kotsyubinsky State Pedagogical University. Ser. Pedagogy and Psychology. 2016. Vip. 45. P. 14–18. [in Ukrainian].
4. Bohomolova M. Yu. Rol sotsialnykh instytuttsii u profilaktytsi protypravnoi povedinky nepovnolitnykh: monohrafiia [The role of social institutions in the prevention of illegal behavior of minors]. Monograph. Kherson, Typography Star, 2015. 240 p. [in Ukrainian].
5. Vidmenko M. O. Deviantnist tvorchoi osobystosti [Deviantness of the creative person], Scientific Knowledge: Methodology and Technology. 2013. № 1 (30). P. 25–31 [in Ukrainian].
6. Hryhorova L. S. Sotsialno-pedahohichni idei u pohliadakh zarubizhnykh pedahohiv na robotu z obdarovanymy ditmy (istorychnyi aspekt) [Socio-pedagogical ideas in the views of foreign teachers to work with gifted children (historical aspect)]. Pedagogy and Psychology, 2010. Vip. 37. P. 105–111. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphknpu_ped_2010_37_152. [in Ukrainian].
7. Eliseeva E. V. Problemy odarennykh detey i puti ih razresheniya v ramkah sotsialno-pedagogicheskoy deyatelnosti [Problems of gifted children and ways to resolve them in the frame work ofs ocio-educational activities]. Abstracts II city scientific and practical. conf. young scientists and stud. institution of higher and secondary education “Scientific-practical activity of young scientists and students in the framework of the education modernization program”. Moscow, April, 23–24, 2003. <http://practic.childpsy.ru/prophylaxis/articles.php?ID=10272> [in Russian].
8. Kravtsova T. M. Psihologo-pedagogicheskie osobennosti proyavleniya deviantnosti u odarennykh detey i podrostkov [Psychological and pedagogical features of the manifestation of deviance in gifted children and teens]. Gifted Child. 2015. 4. P. 95–100 [in Russian].
9. Lipin M. Perspektyvy samovyznachennia liudyny u sytuatsiiakh nevyznachenosti [Prospects for the self-valued people in situations of non-significance]. Scientific Herald of Chernivtsi University. Ser.: Philosophy, 2015. Vip. 754–755. P. 81–87 [in Ukrainian].
10. Rybakovskyi Ya. Henialnist i bozhevillia [Genius and insanity]. Trans. Ye. Riabchenko. Outlook, 2010. 3. P. 9–11 [in Ukrainian].
11. Snimshchikova E. V. Nekotoryie aspekty i polozhitelnykh i otritsatelnykh proyavleniy deviatyiy kak faktora progressivnogo razvitiya sotsiuma [Some aspects of positive and negative manifestations of deviations as a factor of the progressive development of society]. Theory and Practice of Social Development, 2010. 2. P. 78–86 [in Russian].
12. Yakovenko K. Yu. Formuvannia pedahohichnoho myslennia maibutnykh sotsialnykh pedahohiv u protsesi vyrishennia pedahohichnykh sytuatsii u roboti z obdarovanymy uchniamy u zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladakh [Formation of pedagogical thinking of future social pedagogues in the process of solving pedagogical situations in work with gifted students in general educational institutions]. Origins of Pedagogical Skill. Ser. Pedagogical Sciences, 2009. Vip. 6. P. 37–41. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2009_6_9 [in Ukrainian].